

ÇİN-TÜRKİSTAN İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI HAKKINDA BAZI BİLGİLER

Prof. Dr. AYŞE ONAT

Çin İmparatorluğunun Han Sülâlesi döneminde, komşuları Büyük Hun İmparatorluğu dışında kendisinden oldukça uzakta yer alan Türkistan bölgesindeki küçük şehir devletleriyle olan ilk ilişkilerinin nasıl ve ne şekilde başladığı konusu oldukça ilginçtir. Diplomatik, askeri ve ekonomik alanlarda kurulan bu ilk ilişkilerin, Çin ve Ortaasya tarihine yeni bir sayfa eklediği söylenebilir. Özellikle bu yazımızda, Han dönemi imparatoru Wu zamanındaki Çin'in dışa, batıya doğru ilk açılma politikasının ne şekilde başladığı üzerinde duracağız.

MÖ 206—MS 220 yılları arasında, Çin'i yöneten Han Sülâlesi zamanı, özellikle siyasal ve kültürel alanlarda önemli gelişmelerin ortaya çıktığı bir dönemdi. Ortaasya'da büyük bir güç olarak karşımıza çıkan Büyük Hun İmparatorluğu, Han dönemiyle çağdaş kabul edilebilir. Çok eskiye dayanan her iki devlet arasındaki ilişki, denge bakımından, ilk önceleri Hunlar lehinde gelişmişti. Büyük askeri güce sahip olan Hunlara karşı Çin, o zamana kadar devamlı bir savunma politikası gütmüştü. Ancak bu durum, Çin tahtına imparator Wu'nun geçmesiyle yeni bir görünüm kazanmıştır. MÖ 140-87 yılları arasında yaşamış olduğu söylenen bu Çin İmparatoru, başa geçtikten sonra, devletin iç ve dış politikasında büyük değişiklikler yaparak, Çin ve Ortaasya tarihine yeni ve önemli boyutlar kazandırmıştır. İmparatorun Çin'in dışında, özellikle Türkistan bölgesiyle ilişki kurmaya çalışması, ona tarihte ayrı bir yer kazandırmıştır. Bu adımı atmasındaki en büyük etken, Hunlara karşı siyasal bir üstünlük kurmaktır. Bunun için de yıllardan beri dış politikadaki savunma stratejisini bir tarafa bırakarak, saldırı taktiğini benimsemiştir. Çin ve Ortaasya tarihi açısından önem taşıyan bu politikanın nedenlerini Sinolog ve Tarihçi Wolfram Eberhard şu dört ana nokta üzerinde toplamaktadır¹:

1) Hunların kuzeyden yaptıkları akınlar, başkenti ve önemli bazı iç merkezleri devamlı tehlike altında bırakıyordu.

¹ Bkz. W. Eberhard, "Çin Tarihi", s. 94-95, 1947 Ankara.

2) Çin başkentine gelen değerli eşyalar, batı Shen hsi, Kansu ve Türkistan yoluyla oluyordu. Hunlar bu yolları hâkimiyetleri altında tutmaktaydılar. Ticaretin emniyetle yapılabilmesi ve kervanların herhangi bir zarara uğramadan Çin başkentine ulaşabilmesi için, bu yolun kendi kontrolleri altına geçmesi gerekiyordu.

3) Hunların Kansu'daki hâkimiyetleri, tehdit edici bir durum gösteriyordu. Eğer, güneylerinde yavaş yavaş güçlenmekte olan Tibetlilerle anlaşılırsa, daha büyük bir tehlike oluşturabilirlerdi. O bakımdan bu iki gücü birbirinden uzak tutmak gerekiyordu.

4) Çin, güçlenmeye ve zenginleşmeye başladığı halde, hâlâ Hunlara hediyeler ve prensesler göndermeye devam ediyordu. Bu da onur kırıcı bir durum olarak görülüyordu.

Yaklaşık MÖ 200 yıllarında Hun hükümdarı Mete ile Çin imparatoru Kao Tzu arasında uzakdoğunun ilk siyasi andlaşması yapılmıştı. Bu dostluk ve barış andlaşmasının şartları, 4 ana maddede toplanır:

- a) Çin'li bir prenses, Hun hükümdârına eş olarak gönderilecekti.
- b) Çin her yıl Hunlara belirli miktarlarda ipek, şarap, pirinç vb. verecekti.
- c) Her iki hükümdar kardeş sayılacaktı.
- d) Çin seddi her iki devlet arasında sınır kabul edilecekti².

Hunlarla yapılan bu andlaşma gereğince verilen hediyelerin gittikçe artmasının Çin için onur kırıcı bir durum olduğu ve hazineye büyük bir yük getirdiği fikrini savunan Wang Hui ve etrafındaki bazı kişiler, sert tedbirlerin alınmasını ve saldırıya geçilmesini teklif etmelerine rağmen, imparatoru fikrinden vazgeçirememişlerdir³.

Yukarıda belirtilen bu hususlara dikkat edildiğinde Büyük Hun İmparatorluğunun tehdit edici gücü ve üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. İmparator Wu, başa geçtikten sonra onların bu üstünlüğüne son vermek amacıyla saldırı taktiğini uygulamaya koymuştur. İlk işi, Hunlara karşı kendisini destekleyecek ve yardım edebilecek bir müttefik aramak olmuştur. İşte bu amaçla ünlü Çin elçi ve seyyahı Chang Chien⁴, Büyük Hun İmpara-

² Han Shu, 94 A, s. 3754. L'ê-tien basımı, 1974 Taiwan. Bundan sonraki notlarda kaynağın adı kısaltılmış olarak (HS) verilecektir.

³ Bu tartışmalar, HS, 52, s. 2398-2405'de yer almaktadır.

⁴ Bu Çinli elçi-seyyahın MÖ 138 yılında başlayan seyahati ile ilgili bilgiler, Shih Chi, 123; Han Shu, 61; Han Shu, 96 A-B gibi Çin kaynaklarında yer almaktadır.

torluğu tarafından birkaç kez yenilgiye uğratarak, Türkistan'a yerleşmek zorunda kalan Yüeh Ch'ilere⁵ gönderilmiştir. Bu elçinin gönderilme olayı, batı ile Çin'in ilk ilişkilerinin başlangıç noktasıdır denilebilir. Chang Chien'in bu diplomatik görevi, her ne kadar başarıya ulaşamamışsa da, getirdiği değerli bilgiler, İmparatorluğun batıya açılmasını çabuklaştırıcı ve kolaylaştırıcı büyük bir etken olmuştur. Bu açıdan Chang Chien'in elçilik seyahati Çin ve Ortaasya tarihi bakımından yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilebilir.

Çin İmparatorluğunun Türkistan devletleriyle diplomatik ilişki kurma çabalarının başlatılması

Eski Çin kaynaklarında ayrı bölümler halinde "Hsi Yü" (Batı memleketleri) adı altında geçen Türkistan ve ona yakın bölgeler henüz, Çinlilerce tanınmamaktaydı. Çok sayıda şehir devletini bünyesinde barındıran bu bölge, güçlü siyasi bir birlikten yoksun kalmış, tarih boyunca da Türk ve Çin İmparatorlukları arasında büyük mücadelelere sahne olmuş, sık sık el değiştirmişti⁶. İmparator Wu'nun başa geçtiği sıralarda bu batı memleketleri, Hunların hâkimiyetleri altındaydı. Hunlar, bölgenin idaresini kolaylaştırmak için de Tung-pu tu-wei adında bir teşkilât kurmuşlardı. Bu teşkilât içinde çalışan memurlar vergi toplamakla yükümlüydüler⁷. Mete'nin Çin İmparatoruna yazmış olduğu mektuptan da, Hunların, bu bölgenin tek hâkimi olduğu anlaşılmaktadır⁸. Doğuda olduğu kadar, batıda da büyük bir hâkimiyet kurmuş olan Hunların üstünlüklerini yok etmek, onların "Batı Memleketleri"ndeki küçük devletlerle olan ilişkilerini koparmak

⁵ Milattan önceki dönemlerde Hunların en kuvvetli rakiplerinden sayılan Yüeh Ch'iler. Mete ve oğlu tarafından birkaç kez yenilgiye uğratılınca, bir kısmı güneye Tibet'e, bir kısmı da batıya göç etmiştir. Büyük Yüeh Ch'i olarak adlandırılan, Türkistan'a gelen kol, Chang Chien'in seyahati sırasında Amu derya'nın kuzeyinde bulunuyordu. Bkz. B. Ögel, "Eski Ortaasya Kavimleri Hakkında Araştırmalar I (Yüeh Ch'iler)", DTCF Dergisi, cilt 15, sayı 1-3, s. 247-278, 1957.

⁶ Han döneminden itibaren kaynaklarda "Hsi Yü" olarak geçen "Batı Memleketleri"nde önceleri 36 şehir devleti bulunurken, daha sonra sayıları artarak 50'ye ulaştığından bahsedilmektedir. Bölge hakkında ilk bilgiler, Shih Chi, Han Shu ve Hou Han Shu gibi Resmî Sülâle Yıllıklarında görülür. Sonraki dönem kaynaklarındaki Hsi Yü bölümleri, Han Shu ve Hou Han Shu gibi yıllıklardan nakledilmiştir.

⁷ Hou Han Shu, 96, s. 3872. Lê-tien basımı, 1974 Taiwan. Bundan sonraki notlarda kısaltılmış olarak (HHS) biçiminde geçecektir.

⁸ Mete'nin Çin imparatoruna MÖ 176 yılında gönderdiği bir mektuptan, Türkistan'daki 26 küçük devletin kendisine tâbi olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. B. Ögel, "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I" s. 441, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981 Ankara.

ve müttefik bulmak, İmparator Wu'nun başlıca hedefi olmuştur. Kendine ilk seçtiği müttefik, Hunların doğudaki komşuları iken daha sonra batıya göç eden Yüeh Ch'iler olmuştur. Ancak bunlarla kurulmaya çalışılan diplomatik ilişkiler, daha önce belirttiğimiz gibi, bir sonuç vermemiştir. Çin imparatoru ikinci teşebbüsünü, yine Hunların eski komşuları ve sonradan batıya yerleşen Wu Sun'lara⁹ karşı yapmıştır. Chang Chien, Wu Sun devleti ile andlaşma yapmak üzere bir kez daha görevlendirilmişse de, bu ilişki kurma çabaları da bir sonuç vermemiştir¹⁰. Bu arada Chang Chien'in elçilik heyeti, bazı küçük devletlerle bağlantı kurmayı da başarmıştı¹¹.

Batıya karşı uygulanan bu tür bir dış politikanın bir takım ekonomik tedbirlerle de desteklenmesi gerekiyordu. Bu nedenle, Chang Chien'in elçi olarak gönderilmesi olayı, yalnızca diplomatik açıdan değil, ekonomik gelişmeler yönünden de büyük önem taşır. Çinli elçinin "Batı Memleketleri"ni dolaştığı sıralarda dikkatini çeken noktalardan biri de, buralarda Çin malıların büyük ilgi gördüğü olmuştur. Tabii ki bunların en önemlisi, ipek ve ipekli kumaşlardı. Eğer Çin bu avantajı iyi kullanabilirse, hem diplomatik hem de ekonomik kazançlar sağlayabilir ve birçok küçük devleti kendi tarafına çekebilirdi. İşte burada Çin'in yüzyıllarca uygulamaya çalıştığı bir sistem, yani "haraç" sistemi devreye girmektedir. Han döneminden itibaren bu sistem, dış politikada uygulanan en önemli temel unsurlardan biri olmuştur.

Çoğu zaman Çin'in Türkistan'a açılması ve genişlemesi, diplomatik ve askeri bir üstünlük kazanma savaşı olarak görülmektedir. Tabii ki bu inkâr edilemez bir gerçektir ancak, bu mücadele içinde ekonominin etkinliğinin de önemli bir payı olduğu göz ardı edilmemelidir. Eski bir Çin kay-

⁹ Milattan önceki dönemlerde, Kansu'da Yüeh Ch'ilerle komşu olan Wu Sun'lar daha sonra batıya göç ederek yerleşmişlerdi. Shih Chi'deki bilgilere göre memleketleri, Fergana'nın 2000 Li kuzey-doğusunda bulunmaktaydı. Bkz. B. Ögel, "Çin Kaynaklarına göre Wu Sunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler", DTCF Dergisi, cilt 6, sayı 4, s. 259-360, 1948; Shih Chi, 123, s. 3161. Lê-tien basımı, 1974 Taiwan. Sonraki notlarda (SC) şeklinde belirtilecektir.

¹⁰ İmparator, Wu Sun kralına gönderdiği elçilik heyetiyle birlikte hanedandan bir prensesi de önermiştir. Karşılığında Hunlara saldırıya geçerek, onların nüfuz ve güçlerini kırmalarını istemiştir. Ancak, devletin içindeki bazı iç meselelerden ötürü, Wu Sun kralı bu yakınlaşma teklifini geri çevirmiştir. F. Hirth, "The Story of Chang Kien, China's Pioneer in Western Asia", Journal of the American Oriental Society, vol. 37, s. 101-102, 1917.

¹¹ Chang Chien, yardımcılarını, Ta-yüan (Fergana), Kang-gü (Sogdiana), Ta Yüeh Chi (Büyük Yüeh Ch'i), Ta-hsia (Bactria), An-hsi (Pers), Shen-tu (Hindistan), Yü-tien (Hotan), Han-mi (?) gibi çeşitli devletlere yollamıştır. F. Hirth, a.g.e., s. 102.

nağı olan Shih Chi, Chang Chien'den sonra batıya gönderilen resmi elçilik heyetlerinin gelişigüzel oluşturulduğunu ve taşıdıkları değerli hediyelerin yanı sıra bu kişilerin en büyük amaçlarının, ucuza aldıkları malları Çin'de satarak kâr etmek olduğunu yazmaktadır¹². Sonraki Han döneminde¹³, kâr amacıyla batıya gelen bu tür kişilerin sayılarında artış olduğu, hatta ordu içinde savaşıyan tüccarlara rastlandığı belirtilmektedir¹⁴. İmparator Wu, tam bir üstünlük sağlayabilmek için, biraz önce bahsettiğimiz haraç sisteminin alanının genişletilmesi yollarını araştırmaya başlamıştır. Bunun en iyi ve en etkili yolu, ünlü Çin elçisinin tavsiyelerinden biri olan, değerli hediyeler verme ve akrabalık kurma idi. Kısa bir zaman içinde, Türkistan'daki devletlerin bu tür uygulama ile Çin'in dostu ve müttefiki oldukları görülmektedir. Hatta Çin elçisi Chang Chien'in ikinci elçilik görevi sırasında, yanında onbinlerce baş sığır, koyun, altın ve ipekli eşya götürdüğü bilinmektedir¹⁵. Ancak o zaman için bu ilk deneme kesin bir başarıya ulaşamamışsa da, elçinin ölümünden birkaç yıl sonra Wu Sun'larla kardeşlik ve dostluk andlaşması gerçekleştirilebilmiştir¹⁶. Bu tür bir uygulama çoğu zaman en etkin silah niteliğinde olabiliyordu.

Bu arada, Çin'in Türkistan'daki küçük devletlerle haraç sistemi içinde kurduğu ilişkinin, çok hassas bir denge oluşturduğunu ve zayıf bir temele dayandığını söyleyebiliriz. Nitekim, Çin'deki Wang Mang¹⁷ döneminin başlamasıyla, Türkistan devletlerinde büyük isyanlar çıkmış ve bu bölge yine Hunların hâkimiyeti altına girmiştir. Sonraki Han dönemi imparatorlarından Ming-ti'ye kadar bu durum devam etmiştir. Hassas bir denge oluşturan bu haraç sistemi doğrultusunda, "Batı Memleketleri"yle kurulan ilişkilerde, Çin'in başlangıçta çok fazla ve değerli hediyeler gönderdiği dik-

¹² Genelde fakir aile çocuklarından meydana gelen bu maceracı elçilik heyetlerinin başarısızlığı ve bunlarla ilgili bilgiler, Shih Chi, 123. bölümde anlatılmaktadır. Ayrıca bkz. B.Watson, "Records of the Grand Historian of China", vol. 2, s. 276-277, Colombia 1961.

¹³ Wang Mang'ın devrilerek Han İmparatorluk ailesinin yeniden başa geçmesiyle başlayan ve MS 220 yılına kadar devam eden dönemdir.

¹⁴ MS 94 yılında Çinli general Pan Chao'un, Yen Chi (Karaşar) devletine karşı giriştiği sefere, yüzlerce Çinli tüccar da katılmıştı. Ying Shih-yü, "Trade and Expansion in Han China", s. 138, Univ. of California 1967.

¹⁵ F. Hirth, a.g.e., s. 101; B. Watson, a.g.e. 2, s. 272.

¹⁶ Bu ilişkiler etraflıca HS, 96 B, s. 3902 de anlatılmaktadır.

¹⁷ MS 9 yılında Han Sülâlesini yıkarak, kendini imparator ilan eden Wang Mang'ın 14 yıl süren saltanatı sırasında Çin, tarihinin en bunalımlı dönemlerinden birini yaşamıştır. İç ve dış politikadaki başarısızlığı, devletin bir iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. Bu durum, MS 25 yılında, Han İmparatorluk ailesinin yeniden kontrolü eline geçirmesiyle son bulmuştur. W. Eberhard, a.g.e., s. 101-105.

kati çekmektedir. Gönderilen bu altın ve ipek, o ülkenin kralına ve Çin dostu asillere dağıtılıyordu. Bu olayların ilk örneğini, Chang Chien'in ikinci elçilik görevi sırasında görebiliriz. diğer taraftan, bu sisteme göre Türkistan'daki devletlerin Çinlilere karşı yerine getirmeleri gereken bazı yükümlülükleri de vardı. Bu da ülkelere gelen Çin heyetlerinin ve askerlerinin ihtiyaçlarını (yiyecek, kılavuz vs.) karşılamalarıydı¹⁸. Fakat bu durum, küçük devletler üzerine ağır bir ekonomik yük getiriyordu. Zaman zaman Çinlilere verdikleri, aldıklarından fazla oluyordu. Buna örnek olarak, Wang Mang döneminde arka Ch'e-shih krallığını verebiliriz. MS 10 yıllarında, Çin'den yeni bir elçilik heyetinin geleceğini duyan kral, tekrar maddi bir külfet altına gireceğini düşünerek, Hunlara sığınmayı planlamıştı. İfadesine göre, gelecek bu Çin heyetine her zaman olduğu gibi, hayvan ve yiyecek temin etmenin yanı sıra kılavuz ve çevirmen de görevlendirmek zorunda kalacaktı. Daha önce yüklenmiş olduğu böyle bir görevin ekonomik sıkıntısını henüz yenemediği için, yeni bir yükün altına girmesi, devleti perişan edecekti¹⁹. Bu uygulama çerçevesi içinde, Türkistan devletlerini rahatsız eden diğer bir nokta da, gelen Çin heyetlerinin sıklığı ve büyüklüğüydü. Bir yıl içinde, Çin sarayının 5-10 arasında değişen heyetler yollaması âdet halini almıştı. Sayı bakımından en küçüğü 100 dolaylarında iken, en kalabalığı 100 leri aşmaktaydı²⁰. Çin'in batıyla olan ilişkileri, yalnızca küçük Türkistan devletleri için ağır bir külfet olmuyor, aynı zamanda Çin'in harcamalarına da büyük bir yük getiriyordu. Sonraki Han döneminde özellikle Türkistan için yıllık 74.800.000 para değerinde harcama yapıldığı bir belgeden anlaşılmaktadır²¹. Bu uygulama, görüldüğü gibi mâli açıdan iki tarafa da büyük bir yük getiriyor olmasına rağmen, belirli çıkarlar da sağlıyordu. Türkistan ile kurulan ilk ekonomik ilişkiler, daha çok resmi bir nitelik taşımaktaydı. Türkistan ve buradaki devletlerin tanınmaya başlamasıyla bazı kişilerin, ticaret yapma yönünde çaba sarfettikleri görülmektedir. O zamana kadar, dış ticaret, büyük çoğunlukla Ortaasya'lı tüccarlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Çin'in batıya açılmasıyla Türkistan'ın değişik mallarıyla ilgilenen yalnızca İmparator Wu olmamış, aynı zamanda kâr etme amacıyla uzak bölgelere giden Çin-

¹⁸ İmparator Wu, Chê Shih (Chü Shih) devletine karşı bir sefer hazırlığı sırasında, başkentte bulunan 6 Türkistan devletinin rehinelerini (bunlar genelde, o ülkenin krallarının oğulları ya da kardeşleriydi) memleketlerine yollayarak, ordusu için gerekli yiyecek ve malzemenin sağlanmasını emretmişti. HS, 96 B, s. 3913.

¹⁹ HS, 96 B, s. 3925.

²⁰ SC, 123, s. 3170.

²¹ Tze chih tung chien, s. 1529, shih-chieh-shu-chü basımı, 1972 Taiwan.

lilere de rastlanmış olduğu ifade edilmektedir. Sayıları önceleri fazla olmakla birlikte, sonraki Han döneminde bu sayının oldukça artmış olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan, daha sonraki dönemde gelişmiş olarak karşımıza çıkan dış ticaretin başlatılmasında, İmparator Wu'nun büyük bir payı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. O sıralarda çeşitli batı ülkelerinden gelen eşyalar, Çin sarayının ilgi ve beğenisini çekiyor ve bunların sağlanması için de büyük gayretler sarfediliyordu²². Bunlar arasında İmparator Wu'nun, hakkında pek çok şey duyduğu "Cennet Atları"na sahip olma uğraşısı, bilhassa dikkati çekmektedir. Gelen raporlardan Çin'in çok uzağında, batısında yer alan Wu Sun ve Fergana gibi devletlerin çok iyi cins atlar yetiştirdiklerini öğrenmişti. Özellikle Fergana'dakilerin daha dayanıklı ve güçlü olduğunu duyunca, bunlara sahip olabilmek amacıyla, o ülkenin kralına bol miktarda altınla bir elçilik heyeti yollamıştı²³. Fakat bu diplomatik girişimi büyük bir başarısızlıkla sonuçlanınca, istediğini elde edemeyen İmparator, Fergana'ya karşı savaş açmıştır. Bu, Çin'in Orta-asya içlerine doğru başlattığı ilk önemli askeri harekattır. Amacı savaş yoluyla istediği atlara kavuşabilmek ve bölgede prestij sağlayarak Hunlara karşı bir üstünlük kurmaktır²⁴. Batıdan Çin'e getirilmeye çalışılan yalnızca bu tür iyi cins atlar olmamış, bazı lüks mallara karşı, soylu, nüfuzlu ve zengin kişilerin ilgi gösterdikleri ve bunları temin etmek için girişimlerde buldukları da anlaşılmıştır. Tou adlı zengin bir kişi, anlatılanlara göre, önce, 800.000 değerinde para karşılığı 10 adet kilim, sonra da 700 parça renkli ipekl kumaş ve 300 parça düz, beyaz ipek karşılığında Yüeh

²² Shih Ch'i'de Fergana'nın Çin başkentinden uzaklığı 10.000 Li olarak verilmiştir. SC, 123, s. 3160. Halkın çok iyi üzüm şarabı yaptığı hakkında bilgi veren Çin elçilik heyeti, bu şarapların 20-30 yıl bozulmadan saklanabildiğinden söz açarlar. Elçiliğin, dönüşlerinde beraberlerinde üzüm ve yonca tohumlarını getirmiş olduğu bilinmektedir. Yine aynı kaynakta, impatorun yazlık sarayının dört bir tarafının göz alabildiğine üzüm bağları ve yonca ile çevrili olduğu yazılmaktadır. a.g.e. s. 3173.

²³ Fala inanan imparatorun, bu "Cennet Atları"ni savaş aracından çok, kendisini ruhlar dünyasına taşımaya için getirttiği üzerinde durulmaktadır. F. Hirth, a.g.e., s. 661. "Cennet Atları" adı önceleri, Wu Sun'lardan temin edilmiş olanlara verilmişti. Ancak sonraları, Fergana atlarının daha dayanıklı ve kuvvetli olduğunu duyunca, bunlara "Cennet Atları" adını vererek, Wu Sun'larinkini "En Batu Ucundan Gelenler" olarak değiştirmiştir. SC, 123, s. 3170.

²⁴ Diplomatik yolla istediklerini alamayınca, Fergana kralını cezalandırmak için, savaş açmıştır. Bu onun için büyük önem taşıyordu. Yenildiği takdirde, prestijini kaybedecek ve diğer küçük devletlere alay konusu olacaktı. SC, 123, s. 3174-3179; H.G. Creel, "The Role of the Horse in Chinese History", The American Historical Review, vol. LXX, n. 3, s. 662-664.

Ch'ilerden at ve pamuklu dokuma almıştır²⁵. Aslında, 10 adet kilimin 800.000 çin parası karşılığında alınması, yabancı malların değerinin ne kadar yüksek olduğu hakkında bir fikir verebilir. Zamanla, bilhassa Sonraki Han döneminde, dış ticaretin artması sonucu, bu mallar yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle, saray içindeki asillerin günlük yaşamlarına değişiklikler getirdiği ifade edilmektedir²⁶.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Çin'in siyasi nedenlerle Hunlara üstünlük sağlama amacıyla başlattığı batıya açılma ve Türkistan devletleriyle ilişki kurma politikası, her ne kadar tam bir başarıya ulaşamamışsa da ekonomik açıdan yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Han İmparatoru Wu ile başlayan bu yeni dönem, Hun ile Çin İmparatorlukları arasındaki, Türkistan devletleri üzerinde kurulmaya çalışılan hâkimiyet mücadelesinin de bir başlangıcı kabul edilebilir.

²⁵ Ying Shih-yü, a.g.e., s. 194-195.

²⁶ Sonraki Han İmparatorlarından Lin-ti (168-188) nin yabancılar gibi yaşadığı ve giyindiği, onların müziğini ve dansını çok sevdiği anlatılır. Ying Shih-yü, a.g.e., s. 213.